

О. В. Гладкий

Киргизстан

КИРГИЗСТАН, Киргизька Республіка (Кыргызстан, Кыргыз Республикасы) – держава у Центральній Азії. На Зх. межує з Узбекистаном, на Пн. – з Казахстаном, на Сх. – з Китаєм, на Пд. – з Таджикистаном. Площа 198,5 тис. км². Насел. 5,3 млн осіб (2010): киргизи – 64,9 %, узбеки – 13,8 %, росіяни – 12,5 %, проживають також українці, татари, німці, казахи, уйгури, таджики, турки, дунгани. Природ. приріст насел. 0,4 % (при рівні фертильності 1,22 дитини на одну жінку). Міське насел. складає 39 %. Віросповідання: мусульмани-суніти – 75 %, православні – 20 % та ін. Держ. мова – киргизька. Столиця – Бішкек (866,14 тис. осіб, 2010). Найбільші міста (тис. осіб): Ош (229,7), Джалал-Абад (76,7), Каракол (64,6), Токмак (61,4). Адм. поділ – 7 обл. і 2 міста респ. значення. Держ. устрій – республіка. Глава держави – президент. Законодав. орган – однопалат. парламент (Жогорку Кенеш). Грош. одиниця – сом. Член ООН, ОБСЄ, СНД, Організації Іслам. конф., Шанхай. організації співробітництва, МВФ, СОТ. Провідні політ. партії: «Ак-Жол», С.-д. партія К., Партія комуністів К., «Ата-Мекен».

Перші згадки про розвинену культуру насел. сучас. К. датовані 2 тис. до н. е. Згодом зх. частину країни заселили іран. племена, пн. – сакські, на поч. н. е. – усуні, яких змінили ефталіти, перси-сасаніди, у ранньому середньовіччі – тюрки. Від 7 ст. тер. сучас. К. входила до складу Зх.-Тюрк., у 8 ст. – Карлуц. каганатів, у 12 ст. – Караханід. держави, згодом – Каракитай. ханства, у 13 – поч. 16 ст. – Монгол. держави. 1510 киргиз. племена відновили незалежність, на поч. 19 ст. під натиском Коканд. ханства прийняли підданство Рос. імперії. 1918–24 – у складі Туркестан. АРСР. Від 1924 – Кара-Киргиз. (від 1925 – Киргиз.) автономна обл. у складі РСФРР, від 1926 – Киргиз. АРСР (від 1936 – РСР) у складі СРСР. Від 1990 – сучасна назва. 1991 проголошено незалежність. У лютому–березні 2005 у К. відбулася т. зв. тюльпанова революція, у результаті якої до влади прийшли опозиц. сили на чолі з К. Бакієвим. Від квітня 2010 керівництво країною здійснював тимчас. уряд на чолі з Р. Отунбаєвою. 2011 президентом К. обрано А. Атамбаєва.

Третину тер. країни займають гори: на Пд. Зх. – Паміро-Алай, на Пн. Сх. – Тянь-Шань (найвища точка – пік Перемоги, 7439 м), розмежовані високогір. долинами (Чуйська, Талас., Алай., частина Ферган.) та улоговинами. Клімат континентал. Середні температури січня від –4 °С у долинах до –27 °С у високогір. р-нах, липня – відповідно від +25–27 °С до +5 °С.

Середньорічна кількість опадів від 180–250 мм на Сх. Тянь-Шаню до 900–1000 мм на пд.-зх. схилах Ферган. хребта. Найбільші річки: Нарин, Карадар'я, Чу, Талас, Сари-Джаз. Є бл. 3 тис. озер, серед яких – Іссик-Куль (одне з найвисокогірніших озер світу, не замерзає), Сонг-Кьоль, Чатир-Кьоль. Переважає пустел. і напівпустел. рослинність, у горах – гір.-степ. і лісова. У тварин. світі представлені рідкісні види: тянь-шанський ведмідь, сніговий барс, рудий вовк. У К. – низка заповідників, природ. парків (зокрема «Ала-Арча»), нац. парків (напр., «Чонг-Кемін»). Є поклади вугілля, ртуті, олова, золота, вольфраму, цинку, свинцю, значні гідроресурси.

К. – індустр.-аграрна країна. ВВП становить 4 млрд дол. США (2001), у розрахунку на особу 863 дол. США. Провідні галузі промисловості: кольорова металургія, машинобудування, легка, харчова. У с. госп-ві переважає тваринництво (тонкорунне і напівтонкорунне вівчарство), розвинене також молочно-м'ясне скотарство (зокрема конярство). Вирощують зернові (переважно пшеницю), кормові, тех. (бавовник, тютюн, ефіроолійні), баштанні, овочеві культури. Розвинене шовківництво. К. – одна з найпошлюбніших країн колиш. СРСР у виконанні ринк. реформ. Самостійно забезпечує власні потреби у с.-г. машинах, спеціально сконструйованих для роботи в умовах гір. рельєфу. На відміну від ін. країн Серед. Азії, К. не відчуває нестачі у водних ресурсах, іригаційні канали в необхід. обсягах постачають воду на бавовняні плантації Ферган. долини. Під с.-г. угіддями зайнято 50,9 % тер. країни (2010), з них – 13,9 % ріллі, 86,1 % луків та пасовищ. Пл. зрошув. земель 1 млн га. Експортує м'ясо, бавовну, вовну, тютюн, золото, ртуть, уранову руду, електроенергію; імпортує пром. устаткування, вироби, товари широкого вжитку. Осн. торг. партнери: РФ, Узбекистан, Казахстан, Німеччина, Китай. Міжнар. аеропорти: Бішкек, Ош, Тамча. У К. діє наук. станція РАН (Бішкек), що займається геол. дослідж., зокрема з метою прогнозування землетрусів. Осн. ВНЗи розміщені переважно у Бішкеці (Киргиз. університет, Киргиз.-Рос. слов'ян. університет, Амер. університет Центр. Азії, Міжнар. університет К.). Діють інститути НАН К. Серед музеїв – нац. комплекс «Манас-Ордо» (побл. Таласа), Іссик-Кульський держ. (м. Чолпон-Ата) та Ошський об'єднаний істор.-культурні музеї-заповідники, Мемор. музей М. Пржевальського (м. Каракол). Найдавніші пам'ятки мистецтва: неоліт. зображення тварин у печері Ак-Чункур, ранні петрогліфи в урочищі Саймали-Таш. Пам'ятки культури: руїни караван-сараю Чалдивар на р. Манакельди (8 або 10 ст.), кам'яні баби на Тянь-Шані й у Семиріччі, мінарет «Башта Бурана» (поч. 11 ст., городище Бурана), комплекс із 3-х купол. мавзолеїв в Узгені (11–12 ст., мінарет – 11 ст.), мавзолеї Шах-Фазиль (11–12 ст.), Манаса (14 ст.), караван-сарай Таш-Рабат (1-а пол. 15 ст.), церква св. Трійці (1895), Дунган. мечеть (поч. 20 ст.; обидві – Каракол). Розвинені килимарство, вишивка. Серед відомих художників – Г. Айтієв, С. Акилбеков, Л. Ільїна, О. Мануйлова, А. Михальов, В. Образцов, С. Чуйков; композиторів – А. Малдибаєв, М. Абдраєв, А. Тулеєв, А. Аманбаєв, С. Рязузов, С. Германов, Т. Ерматов, А. Джанибеков, К. Молдобасанов; співаків – С. Кіїзбаєва, А. Мирзабаєв, Б. Мінжилкієв; диригентів – А. Джумахматов; арт. балету – Б. Бейшеналієва, А. Токомбаєва, Ч.

Базарбаєв, А. Ірсалієв, Р. Чокоєва; балетмейстерів – У. Сарбагішев; акторів – Б. Кидикеева, Д. Куюкова. У К. виступали укр. співаки *Є. Мірошниченко*, [Д. Гнатюк](#), *А. Солов'яненко*. На сцені Киргиз. театру опери та балету ім. А. Малдибаєва (Бішкек) поставлено оперу «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, Дніпроп. театру опери та балету – ораторію «Материнське поле» К. Молдобасанова. Серед театрів – Киргиз. драм. ім. А. Умуралієва, рос. драми, ляльок ім. М. Жангазієва (усі – Бішкек), Тянь-Шанський муз.-драм. ім. М. Рискулова (м. Нарин), Киргиз. драм. ім. С. Ібраїмова (м. Ош). Джерела киргиз. літ-ри – різножанр. уснопоет. нар. творчість та монум. пам'ятка – героїч. епос «Манас». Значна частина фольклору присутня у творчості акинів. Одним із основоположників писем. киргиз. літ-ри був поет А. Токомбаєв. У 1920-х рр. переважала поезія ([Дж. Боконбаєв](#), К. Маликов, Дж. Турусбеков), у 1930-х рр. набули розвитку проза (Т. Сидикбеков, К. Джантошев) і драма (Дж. Боконбаєв, Дж. Турусбеков). Значного розквіту киргиз. література досягла після 2-ї світової війни. Серед відомих поетів – Н. Джетикашкаєва, [С. Ералієв](#), С. Джусуєв, С. Абдикадірова; прозаїків – [Ч. Айтматов](#), Т. Касимбеков, А. Токомбаєв, Ш. Бейшеналієв; драматургів – Т. Абдумомунов, Б. Джакієв, М. Байджієв. «Кобзар» Т. Шевченка видано киргиз. мовою 1939 у перекл. А. Токтомушева, К. Маликова, С. Сасикбаєва. 1954 вийшла кн. «Вірші та поеми» Т. Шевченка. Життю й творчості укр. поета присвятили статті [Т. Байзаков](#), С. Джусуєв, К. Маликов, Т. Уметалієв, А. Садиков. Киргиз. мовою видано твори І. Франка, Лесі Українки, Марка Вовчка, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, П. Грабовського, В. Стефаніка, П. Тичини, М. Рильського, Остапа Вишні та ін.; укр. – твори Ч. Айтматова, Т. Сидикбекова, С. Ералієва, К. Маликова, М. Джангазієва, К. Джусупова. Серед перекладачів з киргиз. літ-ри – [Н. Кащук](#), [Л. Смілянський](#), [Б. Степанюк](#), [М. Шумило](#). Про киргиз.-укр. літ. зв'язки Г. Хлипенко написав кн. «Чувство семьи единой: Ст., исследования, обзоры по киргиз.-укр. лит. связям» (Фрунзе, 1980).

Перші укр. поселення на тер. К. з'явилися у 1860-х рр. 1897 у К. мешкало 18,6 тис. українців, 1939 – 137,3 тис. (переважно у Бішкеці, Токмаці, Караколі, долині р. Чу й Іссик-Кульській улоговині). У 1-й пол. 20 ст. у зв'язку з прискореною індустріалізацією до К. прибула значна кількість кваліфіков. робітників і спеціалістів з України (працювали переважно у важкій промисловості, машинобудуванні). Після 2-ї світової війни питома вага українців у місц. насел. зменшилася (1989 – 2,5 %; 108,3 тис. осіб). 1990 у респ. парламенті було 11 депутатів-українців, серед депутатів усіх рівнів – 286. У 1926 укр. мову вважали рідною 97,1 % українців К., внаслідок русифікації ця кількість суттєво зменшилася (1989 – 34,1 %). Екон. криза, що склалася після здобуття незалежності К., стала однією з причин еміграції українців (протягом 1989–97 з країни виїхала третина укр. насел.). Однак, незважаючи на втрату більшістю українців К. своїх етніч. особливостей, у 1990-х рр. відбулося пожвавлення укр. нац. життя. Діє укр. культур. центр «Берегиня», на держ. радіо виходить передача українською мовою. Проте в організов. укр. русі бере участь лише незначна частина українців К. Дипломат. відносини між К. та Україною встановлено 19 вересня 1992. У червні

1992 у Києві підписано договір про дружбу і співробітництво між 2-ма країнами.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Под небом Киргизстана. Фрунзе, 1991;
2. Экономическая и социальная география стран ближнего зарубежья: Пособ. для вузов. Москва, 2004;
3. Соловей В. Україна – Киргизстан: реалії та перспективи двосторон. співробітництва // Зовн. справи. 2009. № 3;
4. Урманбетова Ж. Киргизстан: взгляд в настоящее и будущее // Россия и мусульман. мир: Научно-информ. бюл. 2011. № 10 (232).

Бібліографічний опис:

Киргизстан / О. В. Гладкий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-6282>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).